

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМЕНІ І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА**

Яворський Андрій Анатолійович

УДК 325.54 (=161.2) : 061 (437.1/.2) «XIX»

**ПРОФЕСІЙНІ ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ
У ЧЕХОСЛОВАЧчині (1923 – 1939 рр.)**

Спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії слов'ян ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Федорчак Петро Степанович,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника».

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Качараба Степан Петрович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри нової та новітньої
історії зарубіжних країн;

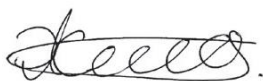
кандидат історичних наук
Дзира Олеся Іванівна,
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського,
науковий співробітник
Відділу зарубіжної україніки
Інституту книгознавства.

Захист відбудеться «26» жовтня 2017 р. о 17 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.222.01 Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України та Інституту народознавства НАН України (79026, Львів, вул. Козельницька, 4).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України (79026, Львів, вул. Козельницька, 4).

Автореферат розісланий « 25 » вересня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

Л. І. Хахула

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Поразка українського народу у національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр. призвела до вимушеного переїзду за кордон багатьох учасників цих подій. Серед найпотужніших центрів української міжвоєнної еміграції виділялася Чехословацька республіка (ЧСР) з її ліберальним політичним режимом і демократичними свободами. Завдяки сприятливим умовам українські емігранти сформували розгалужену мережу громадсько-політичних організацій. Одним з її найважливіших елементів стали професійні громадські об'єднання, створені як для захисту інтересів українських емігрантів в інонаціональному середовищі, так і для продовження за кодоном професійної діяльності, перерваної внаслідок воєнних дій на українських землях. Окрім задоволення суто практичних потреб своїх членів, вони розгорнули культурно-просвітницьку та наукову роботу. Аналіз діяльності професійних громадських об'єднань цікавий також з огляду на присутність у їхньому складі відомих українських діячів у сфері освіти, науки, мистецтва. Своєю працею у цих організаціях вони збагатили як власні наукові доробки та професійні знання, так і українську науку загалом.

Позитивний та негативний досвід діяльності професійних громадських об'єднань може посприяти удосконаленню роботи сучасних громадсько-політичних організацій в Україні та за кордоном. Так, професійні товариства та спілки показали приклад результативної кооперації та самоорганізації для пропагування українських національних інтересів. Водночас негативні наслідки ідеологічної та політичної роз'єднаності українських емігрантів, превалювання в їхньому середовищі індивідуального і корпоративного над суспільним, мають бути пересторогою для українців сьогодення в умовах гібридної війни.

Незважаючи на зростання в останні роки інтересу до історії української міжвоєнної еміграції у Чехословаччині, її професійні громадські об'єднання в основному залишалися поза увагою дослідників. Такий стан наукової розробки проблематики вимагає з одного боку комплексного дослідження професійних організацій загалом, з іншого – вивчення кожного товариства чи спілки зокрема. Без цього неможливо повноцінно розкрити розвиток української міжвоєнної еміграції у Центральній-Східній Європі та діяльність окремих її діячів.

Метою дослідження є комплексний аналіз виникнення та діяльності професійних громадських об'єднань українських емігрантів у Чехословаччині в 1923–1939 рр.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати стан наукового вивчення теми і визначити її джерельну базу;
- охарактеризувати теоретико-методологічні засади дослідження;
- дослідити причини, шляхи формування та динаміку розвитку української еміграції у Чехословаччині в 20–30-х рр. ХХ ст.;
- прослідкувати вплив політики керівництва Чехословацької республіки на становище українських емігрантів та їх професійних громадських об'єднань;

- проаналізувати виникнення і функціонування професійних організацій селян та робітників у міжвоєнний період;
- розглянути становлення та діяльність професійних громадських об'єднань української науково-технічної інтелігенції протягом 20–30-х рр. XX ст.;
- висвітлити основні здобутки українських професійно-наукових організацій.

Хронологічні рамки дисертації визначені її тематичною спрямованістю і завданнями й охоплюють період 1923–1939 рр. Верхня межа пов'язана з часом виникнення перших професійних громадських організацій, а нижня – обумовлена втратою Чехословаччиною суверенітету і закриттям більшості українських емігрантських об'єднань.

Географічні межі становлять кордони Чехословацької республіки у 1918–1939 рр.

Об'єктом дослідження є професійні громадські об'єднання українських емігрантів у Чехословаччині протягом 1923–1939 рр.

Предмет дослідження становлять умови виникнення, форми, методи та основні напрями діяльності професійних товариств і спілок, їх роль у налагодженні побутового, культурно-освітнього і наукового життя українських емігрантів у Чехословаччині в зазначений період.

Методи дослідження. Методологічну базу дисертації склали загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності, термінологічного, системного, сходження від абстрактного до конкретного. Поряд із загальнонауковими значне місце посідали спеціально-наукові історичні методи, такі як: генетичний, порівняльний (компаративний), типологічний та ін. З огляду на наявність значної кількості використаних архівних джерел, що стали основою праці, дисертант використав такі методи історичного джерелознавства як: критичний, герменевтики тощо.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у комплексному дослідженні професійних громадських об'єднань українських емігрантів у Чехословаччині в 1923–1939 рр.

Уперше:

- зроблено спробу визначити загальну кількість українських емігрантських об'єднань у Чехословацькій республіці, насамперед у Празі;
- на підставі вивчення становища українських робітників і селян у 20–30-х рр. XX ст. доведено закономірність створення професійних громадських організацій;
- у систематизованому вигляді, на основі широкої джерельної бази, проаналізовано діяльність професійних громадських об'єднань української науково-технічної інтелігенції, їх вплив на розвиток української міжвоєнної еміграції у Чехословацькій республіці;
- введено до наукового обігу неопубліковані архівні матеріали, у тому числі з фондів Національного архіву Чеської республіки.

Уточнено:

- чисельність української еміграції у Чехословаччині упродовж 20–30-х рр. XX ст.;

- правно-політичний статус окремих категорій українських емігрантів, зокрема робітників, селян, інтелігенції;
- відмінність у ставленні чехословацької влади до вихідців із Західної України і Наддніпрянщини.

Набули подальшого розвитку:

- аналіз праць українських і закордонних науковців з обраної проблематики;
- вивчення впливу політики органів державної влади Чехословаччини на становище українських емігрантів;
- дослідження причин, ходу і результатів «Російської акції допомоги», її ролі в організації громадсько-політичної та культурно-просвітницької діяльності української еміграції;
- визначення наслідків для української еміграції втрати Чехословаччиною суверенітету у кінці 1930-х рр.;
- висвітлення взаємовідносин між різними ідейно-політичними течіями в середовищі емігрантів.

Практичне значення дослідження зумовлене можливістю застосування його результатів для подальшого вивчення проблем, пов'язаних з історією української міжвоєнної еміграції в Центрально-Східній Європі. Фактологічний матеріал, обґрунтовані висновки й узагальнення можуть бути використані для написання підручників та навчальних посібників, узагальнювальних праць з українознавства, дослідженні української діаспори і українсько-чеських та українсько-словацьких міжнародних відносин.

Апробацію результатів дисертації здійснено шляхом оприлюднення її основних положень, висновків і результатів на звітно-наукових конференціях ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника», науково-просвітницькому заході «Українські дослідники діаспори: напрями досліджень, здобутки і перспективи» (НБУВ ім. В. Вернадського, Київ, 2017 р.) та міжнародних конференціях: Міжнародна наукова конференція «Українська політична еміграція у ХХ столітті: досвід культурно-спільнотного себепредставлення і самоутвердження в Західному світі» (Київ, 2015 р.), Другий і Третій міжнародний науковий Славістичний колоквиум (Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Київ, 2015 і 2016 рр.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної цивілізації: історичні, соціологічні, політологічні аспекти» (Херсон, 2016 р.), VII Міжнародна наукова конференція «Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур» (НБУВ ім. В. І. Вернадського, Київ, 2016 р.).

Публікації. Основний зміст дисертації викладено в 9 публікаціях (4 опубліковано у фахових виданнях, 1 – у міжнародному виданні).

Структура дисертації обумовлена метою і завданням дослідження. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, поділених на 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (267 позицій) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 299 сторінок, з них основного тексту – 195 сторінок, список використаних джерел – 26 сторінок, додатки – 62 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, визначено мету і завдання, окреслено об'єкт і предмет дослідження, хронологічні рамки та географічні межі, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення, наведено інформацію про апробацію і публікацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі **«Історіографія, джерельна база і теоретико-методологічна основа дослідження»** розглянуто стан наукової розробки теми, проаналізовано джерельну базу дисертації, висвітлено її теоретико-методологічні основи.

Підрозділ 1.1 *«Стан наукової розробки проблеми»* присвячений відображенню теми в історичній науці. У процесі дослідження окресленої проблематики виокремлено міжвоєнний (праці діячів еміграції), післявоєнний (дослідження науковців у діаспорі) і сучасний (від початку 1990-х років) періоди.

Першими спробами наукового вивчення діяльності української еміграції на території Чехословаччини стали праці її діячів: Н. Григоріїва, М. Миколаєнка, С. Наріжного та інших. Значного розвитку у міжвоєнний період набула дискусія про поворот емігрантів додому, чому присвятили науково-популярні розвідки М. Лозинський, В. Мартинець, В. Садовський.

У радянський період дослідження української еміграції було заборонене офіційною політикою комуністичної партії, тому подальший свій розвиток ця тема набула у діаспорі. Короткі відомості про професійні громадські об'єднання українських емігрантів та їх діячів подано в енциклопедичних виданнях, що вийшли друком протягом 1949–1985 рр. («Енциклопедія українознавства» за редакцією В. Кубійовича та З. Кузеля; «Енциклопедія українознавства» в 10 томах).

Після відновлення незалежності України науковці розпочали активне вивчення української міжвоєнної еміграції у країнах Європи та Америки, у тому числі в Чехословацькій республіці. У цьому контексті слід згадати науковий доробок С. Віднянського, А. Криськова, В. Стремидла, В. Троцинського.

Аналіз наявної історіографії дозволив виокремити такі напрями досліджень: 1) поява і розвиток української еміграції у ЧСР, її становище протягом 20–30-х рр. ХХ ст.; 2) основні напрями діяльності українців (політична, наукова, освітня); 3) вивчення окремих категорій емігрантів (інтелігенції, студентства та ін.); 4) висвітлення історії українських вищих навчальних закладів та емігрантських об'єднань; 5) дослідження життя і діяльності визначних діячів еміграції.

До першого належить науковий доробок Т. Бровченко, О. Вагіної, О. Даниленка, Г. Єфіменка, О. Купчика, М. Павленка. Окремі аспекти перебування українських емігрантів у Чехословаччині, їх взаємовідносини з чехословацькою владою, вплив на українські землі частково розглядали І. Ліхтей, С. Мотрук, І. Ткаченко, П. Черник.

Другий напрям досліджень склали наукові роботи О. Івасечко, В. Піскун, В. і С. Ульяновських. Культурно-просвітницьку роботу українських емігрантів

відобразили Т. Бублик, І. Краснодемська, Ю. Поп, О. Сухобокова, П. Федорчак. Окремі категорії українських емігрантів у Чехословаччині стали об'єктом дослідження Л. Божук, О. Гуменюк, О. Дудник.

Вищі навчальні заклади української еміграції (Український вільний університет, Українська господарська академія, Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова), викладачі та студенти яких склали основу більшості професійних організацій, були об'єктом зацікавлення С. Віднянського, В. Власенка, О. Зубко, О. Песчаного, О. Уткіна. Безпосередньо професійні громадські об'єднання розглядали І. Битюк, М. Бойчак, В. Власенко, Н. Коцур.

П'ятий напрям досліджень складають біографічні розвідки О. Глушан, А. Петрика, В. Сергійчука, І. Старенького, присвячені окремим діячам української еміграції, що входили до складу її професійних товариств і спілок.

Закордонна історіографія представлена дослідженнями чеських, словацьких і російських авторів. Найавторитетнішим чеським істориком, наукові інтереси якого охоплювали українську та російську міжвоєнні еміграції у Чехословаччині, є З. Сладек. До проблеми еміграції з території Російської імперії опосередковано зверталися В. Вебер, А. Гавел, Б. Єржабова, Я. Мах, М. Томек, Є. Хіняєва. Українську еміграцію у Словаччині розглядали Л. Гарбульова і Т. Худякова. З усієї сукупності російської історіографії найзмістовнішими є праці О. Серапіонової, З. Бочарової, І. Савіцького, які розглядали російську еміграцію у Чехословаччині, її юридичне становище, зародження і розвиток «Російської акції допомоги» та ін.

Отже, історію та діяльність професійних громадських об'єднань емігрантів у Чехословаччині в українській історичній літературі комплексно не досліджено.

У підрозділі 1.2 *«Характеристика джерельної бази»* визначено джерела дослідження, які за видами джерел класифіковано у підгрупи: 1) документи органів влади та управління Чехословаччини; 2) документи і матеріали української міжвоєнної еміграції; 3) друковані органи професійних громадських об'єднань; 4) періодичні видання еміграції; 5) спогади емігрантів.

Основу дослідження склали виявлені автором неопубліковані документи з архівів України та Чехословаччини. Насамперед опрацьовано документи Центрального державного архіву органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) та Центрального державного архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), зокрема щодо діяльності професійних організацій селян і робітників, професійних об'єднань науково-технічної інтелігенції, професійно-наукових товариств і спілок.

Значну наукову цінність становлять документи Національного архіву Чеської республіки («Státní Ústřední Archiv v Praze»), насамперед фондів: «Російська та українська еміграція в Чехословацькій республіці» («Ruská a ukrajinská emigrace v Československé republice»), «Президія міністерства внутрішніх справ» («Presidium ministerstva vnitra»), «Міністерство закордонних справ – Російська акція допомоги» («Ministerstvo zahraničních věcí – Ruská pomocná akce»).

Серед опублікованих джерел найбільшу практичну цінність мали друковані органи професійних громадських об'єднань, які поряд з архівними документами склали основу дисертації. До них належать такі періодичні видання: «Наша спілка», «Робітничий голос», «Український економіст», «Комунікат Товариства українських інженерів», «Бюлетень Спілки українських інженерів на Словаччині», «Український інженер». Додаткову інформацію містили «Український тиждень», «Свобода», «Нова Україна» та інші. У спогадах Г. Гордієнка, Д. Дорошенка, В. Проходи подано життя та побут скитальців у ЧСР крізь призму його сприйняття самими емігрантами. Цінну інформацію виявлено у розсекречених оперативних документах органів державної безпеки СРСР із Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України.

У підрозділі 1.3 *«Теоретико-методологічна основа дослідження»* викладено основні принципи та методи дослідження. Робота побудована на загальнонаукових принципах історизму, об'єктивності, абстрагування, сходження від загального до конкретного, термінологічному принципі та ін. З позицій *історизму* висвітлено процес зародження і розвитку української міжвоєнної еміграції у ЧСР, діяльність її професійних товариств і спілок тощо. Застосування *принципу об'єктивності* дозволило уникнути оцінного фактора і суб'єктивності під час вивчення архівних документів та періодичних органів різних за ідеологічною спрямованістю та політичними поглядами організацій і діячів еміграції. Використовуючи *термінологічний принцип* визначено поняття «еміграція», «імміграція», «рееміграція», «репатріація». *Принципи абстрагування і сходження від абстрактного до конкретного* були застосовані для розгляду умов перебування і розвитку української еміграції загалом з метою всебічного вивчення професійних організацій без їх відірваності від загального історичного процесу.

У комплексному дослідженні професійних громадських об'єднань українських емігрантів важливу роль відіграло застосування спеціально-історичних методів: генетичного, порівняльного, типологічного, хронологічного та ін. Використання *генетичного методу* дозволило послідовно розкрити діяльність окремих професійних організацій, визначити причинно-наслідкові зв'язки у процесі їх розвитку. За допомогою *порівняльного методу* прослідковано відмінності в умовах перебування української еміграції у Чехословаччині протягом 20–30-х рр. XX ст., у становищі різних її категорій та їх професійних об'єднань. *Типологічний метод* став стрижневим у написанні наукової роботи, оскільки дозволив згрупувати професійні громадські об'єднання на підставі спільних якісних ознак (завдань, складу та форм діяльності) у три групи: професійні організації селян і робітників (професійно-станові), професійні об'єднання науково-технічної інтелігенції та професійно-наукові організації. Використання *хронологічного методу* дозволило розглянути українську еміграцію та її професійні громадські об'єднання у чіткій часовій послідовності, починаючи від їх появи у ЧСР і завершуючи часом ліквідації більшості з них. Також за його допомогою класифіковано історіографію наукового

дослідження. При цьому значна кількість джерел, використаних у процесі написання дисертації, вимагала *критичного підходу* до їх аналізу.

У контексті сучасних напрацювань історичної науки зроблено категоризацію понятійного апарату, визначено такі поняття як «українська міжвоєнна еміграція», «професійне громадське об'єднання», «професійно-наукова організація». З'ясовано, що професійно-наукові товариства та спілки відрізнялися від решти професійних громадських об'єднань зміщенням акценту на організацію наукової роботи, у той час як інші великого значення надавали допомогівій діяльності.

Другий розділ **«Зародження української еміграції у Чехословацькій республіці та її становище у 20–30-х рр. ХХ ст.»** складається з двох підрозділів, у яких охарактеризовано чинники, що впливали на появу та розвиток української міжвоєнної еміграції.

У підрозділі 2.1 *«Динаміка розвитку української еміграції у міжвоєнній Чехословаччині»* визначено причини й шляхи появи на території Чехословацької республіки українських емігрантів, проаналізовано динаміку розвитку української міжвоєнної еміграції та фактори, що на неї впливали.

У результаті геополітичних змін після Першої світової війни, поразки Української революції 1917–1921 рр. частина діячів українського національного руху виїхала за кордон. Один з найбільших центрів української еміграції в 1920–1930-х рр. утворився у Чехословацькій республіці, де діяло ліберальне законодавство щодо емігрантів, національних меншин.

Наголошено, що першу хвилю української еміграції до Чехословаччини склали вихідці з Галичини (біженці з захоплених російськими військами влітку 1914 р. територій та частини Галицької армії у травні 1919 р.). У 1920–1921 рр. почали прибувати українські політичні емігранти з інших європейських країн, серед яких переважали вихідці з Наддніпрянщини. Проте з середини 1920-х рр. розпочався процес скорочення чисельності українських емігрантів у ЧСР. Основними його причинами були: 1) визначення Радою Антанти юридичного статусу Галичини 15 березня 1923 р.; 2) поширення серед емігрантів розчарування та «зміновіхівства»; 3) зміни у політиці керівництва Чехословаччини щодо іноземців. Після ліквідації у березні 1939 р. Чехословацької республіки та утворення на її території підконтрольного А. Гітлеру Протекторату Чехії та Моравії, українські емігранти опинилися у новій геополітичній реальності, а переважна більшість їхніх об'єднань згорнула свою діяльність.

У підрозділі 2.2. *«Вплив політики керівництва ЧСР на становище українських емігрантів»* досліджено трансформацію політики чехословацьких органів влади щодо іноземців.

Зосередження у Чехословаччині значної кількості емігрантів викликало потребу у допомозі новоприбулим, врегулюванні їх юридичного статусу та адаптації до чехословацького суспільства. На відміну від російської, українська еміграція складалася з двох частин: галичан (громадяни колишньої Австро-Угорської імперії)

і наддніпрянців (громадяни колишньої Російської імперії). Вказана обставина окреслила відмінність у їх юридичному та матеріальному становищі.

Юридичною основою для законного перебування на території ЧСР була наявність в емігрантів особливих посвідчень особи – так званих «пруказів», уведених розпорядженням чехословацької влади у січні 1922 р. Водночас їх статус регулювався міжнародними угодами 1922, 1924 і 1928 рр. у рамках Ліги Націй. Основним елементом цієї міжнародно-правової регламентації було отримання емігрантами зі сходу Європи як бездержавними громадянами так званих «нансенівських паспортів». При цьому на вихідців з Галичини і Волині, яких уважали громадянами Польщі, вони не поширювались.

У січні 1930 р. Міністерство закордонних справ ЧСР поширило циркуляр про заміну «пруказів» «нансенівськими паспортами», при цьому галичан зобов'язали отримувати тимчасові документи на перебування у Чехословаччині без паспорта. З огляду на це, наддніпрянців віднесли до російської еміграції, відібравши в них власну національність, а вихідців з Галичини і Волині змушували отримувати польські паспорти.

Ключове значення у створенні сприятливих умов для іноземців мало надання їм державної матеріальної допомоги. З 28 липня 1921 р. під контролем Міністерства закордонних справ ЧСР почали втілювати гуманітарний проект щодо вихідців з колишньої Російської імперії – «Російську акцію допомоги», на реалізацію якої з державних фондів ЧСР у 1921–1937 рр. було виділено понад 500 млн крон. Серед причин поступового згортання акції з середини 1920-х рр. був її тимчасовий характер, значне навантаження на державний бюджет ЧСР, наслідки світової економічної кризи, трансформація внутрішньої та зовнішньої політики Чехословаччини. Загалом статус емігрантів у цій країні був значно сприятливіший, ніж у Польщі чи Румунії.

Світова економічна криза, відома в історії як «Велика депресія», призвела також до змін у соціальному законодавстві ЧСР. Для зменшення безробіття серед своїх громадян її парламент 13 березня 1928 р. ухвалив закон про охорону національного ринку праці та ввів обмеження на працевлаштування іноземців. Найбільш негативно ці зміни вплинули на становище висококваліфікованих українських робітників-емігрантів, особливо інженерів, які втрачали заробіток і, як наслідок, засоби до існування. З огляду на ускладнення умов проживання переважна частина українців виїжджала з ЧСР або приймала її громадянство.

У третьому розділі **«Професійні організації українських селян і робітників у Чехословаччині»** розкрито становлення та діяльність Української селянської спілки (УСС) та Українського всепрофесійного робітничого союзу (УВРС).

У підрозділі 3.1. *«Розвиток організаційної структури Української селянської спілки»* досліджено етапи існування цього професійного громадського об'єднання, її керівні органи та особовий склад.

Українська селянська спілка була професійно-становою організацією, яка об'єднувала українських селян-емігрантів за національною і професійно-

«класовою» ознаками. У своїй історії вона пройшла два етапи. На першому (1923–1925 рр.) відбувалося становлення організаційної структури і проводилася активна діяльність. Другий етап, що розпочався у 1926 р. та завершився на початку 1930-х рр., засвідчив поступовий занепад і втрату впливу УСС серед еміграції.

Організаційну структуру Української селянської спілки складали її центральні керівні органи та місцеві осередки (філії). Керівним органом був Делегатський з'їзд, а в період між їх проведенням – Головна рада, обрана серед делегатів від місцевих громад. Виконавчим органом Головної ради і філій визначено Головний комітет. Для контролю за керівництвом обирали Ревізійну комісію, а для розгляду суперечок – Мировий суд. Репрезентантом Української селянської спілки у середовищі міжвоєнної еміграції виступав її Голова, призначений рішенням Делегатського з'їзду. Така структура керівних органів з незначними відмінностями діяла в інших професійних громадських об'єднаннях українських емігрантів у Чехословаччині.

Найбільшого піднесення Українська селянська спілка досягла у квітні 1924 р., коли на території ЧСР діяли 23 її місцеві осередки з загальною чисельністю 1602 особи. Основним джерелом фінансування на початковому етапі виступали субвенції Міністерства закордонних справ ЧСР, проте з 1925 р., з огляду на ліквідацію «Російської акції допомоги», вона перейшла на самофінансування. Занепад Української селянської спілки спричинили: скрутне матеріальне становище, виїзд її членів з Чехословаччини, ліквідація філій та деструктивні дії конкурентів. Як наслідок, 21 січня 1931 р. відбулося останнє, підтверджене джерелами, засідання Головного комітету УСС.

У підрозділі 3.2. *«Основні напрями діяльності Української селянської спілки»* проаналізовано її активність у різних сферах життя скитальців.

Основними напрямками діяльності Української селянської спілки були: організаційний, допомоговий, культурно-просвітницький та громадсько-культурний. Організаційний мав за мету максимально можливо поширити вплив УСС на українських селян-емігрантів, створити з їх числа місцеві осередки та координувати їх діяльність. Вирішення цих питань входило у компетенцію Організаційного відділу.

Допомоговий охоплював: 1) надання матеріальної допомоги емігрантам; 2) клопотання перед чехословацькою владою про виплату стипендій та адресної шкільної допомоги; 3) пошук роботи та сприяння у працевлаштуванні українських селян і робітників. Основну відповідальність за реалізацію цих завдань покладали на Відділ опіки та Бюро праці Головного комітету УСС. Для допомоги українцям, які прагнули виїхати додому або в країни Західної Європи та Америки, з 1 листопада 1924 р. діяло Репатріаційне бюро. Для покращення матеріального становища українських емігрантів 5 квітня 1924 р. виникла Ощадно-позичкова каса УСС. У контексті громадсько-культурної роботи Українська селянська спілка надавала грошову допомогу іншим українським емігрантським громадським об'єднанням.

Одним з пріоритетних напрямів у діяльності УСС була культурно-просвітницька робота, а саме: 1) створення та керівництво курсами та школами з

метою підготовки кваліфікованих сільськогосподарських робітників для українського народного господарства, підвищення конкурентоздатності українських емігрантів на чехословацькому ринку праці; 2) організація бібліотек та читалень; 3) видавнича діяльність (випуск у 1923–1926 рр. друкованого органу «Наша спілка», функціонування «Селянської фундації» при Українському громадському видавничому фонді); 4) проведення публічних щоденних лекцій з різних дисциплін (української літератури, історії, геології, природознавства та ін.); 5) заснування мистецьких колективів та драматичних гуртків. Фінансування цих потреб складало найбільшу частку видаткової частини її бюджету. При цьому здобуття селянами-емігрантами професійної освіти та запозичення ними чехословацького досвіду ведення господарства творці УСС розглядали як початковий етап для створення у майбутньому підґрунтя економічної суверенізації української держави. Наступними етапами були: 1) зосередження в руках економічної влади; 2) отримання політичної влади; 3) утворення «української республіки трудящого люду». Проте зміцнення іноземної влади на українських етнічних землях та занепад з 1926 р. Української селянської спілки перешкодили втіленню у життя цих планів.

У підрозділі 3. 3. *«Становлення та діяльність Українського всепрофесійного робітничого союзу»* прослідковано розвиток професійного громадського об'єднання українських робітників у Чехословаччині.

Ускладнення становища робітників-емігрантів наприкінці 1920-х рр. привело до їхнього об'єднання в єдину професійно-станову громадську організацію. 19 квітня 1928 р. відбувся установчий з'їзд Українського всепрофесійного робітничого союзу, статут якого МЗС ЧСР зареєструвало 10 вересня 1928 р. Його керівні органи були подібними до Української селянської спілки (виняток – Управа УВРС, відповідником якої в УСС слугував Головний комітет). На відміну від УСС, основним джерелом фінансування УВРС від самого початку діяльності виступали вступні та членські внески українських емігрантів. У своєму складі Український всепрофесійний робітничий союз об'єднав в основному старшин і стрільців Галицької армії, які перебували у робітничих відділах. Найбільшого розквіту він набув у 1929 р., коли діяло 20 місцевих осередків УВРС.

Основними у діяльності УВРС були такі напрями: допомогівий (матеріальна підтримка емігрантів і посередництво у вирішенні їх юридичних проблем) та культурно-просвітницький (виготовлення та надсилання відділам УВРС рефератів з господарської, історичної та суспільно-політичної тематики; створення та наповнення бібліотек; видання друкованого органу – «Робітничих вістей»; організація культурно-масових заходів та ін.). Значну увагу його Управа приділяла налагодженню контактів з іншими громадськими об'єднаннями українських емігрантів, участі в організації та в проведенні спільних святкувань.

Внаслідок негативного впливу світової економічної кризи на ЧСР, руйнівного характеру внутрішніх конфліктів, конкуренції з боку інших емігрантських об'єднань, Восьмий делегатський з'їзд (6 липня 1935 р.) став для УВРС останнім.

У четвертому розділі **«Професійні організації української науково-технічної інтелігенції у Чехословацькій республіці»** охарактеризовано

становлення, розвиток та діяльність професійних громадських об'єднань, заснованих висококваліфікованими робітниками-емігрантами та інтелігенцією.

У підрозділі 4.1. *«Виникнення та розвиток професійних організацій української науково-технічної інтелігенції»* наголошено, що одними з найдієвіших у міжвоєнній Чехословаччині були професійні громадські об'єднання, створені інтелігенцією та висококваліфікованими робітниками. З-поміж інших вони виокремлювалися наявністю специфічних ознак, а саме: 1) об'єднанням представників виключно однієї професії / галузі; 2) професійною спрямованістю; 3) задоволенням матеріальних і культурних потреб своїх членів як пріоритетом діяльності та ін. Додатково від Української селянської спілки й Українського всепрофесійного робітничого союзу вони відрізнялися наявністю освітнього цензу (закінченої або незакінченої вищої освіти) для кандидатів на вступ.

Усього в Чехословацькій республіці упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. діяло сім професійних громадських об'єднань науково-технічної інтелігенції: Спілка українських лікарів (1923 р., Прага), Спілка українських техніків сільського господарства (СУТСГ; 1923 р., Подєбради), Товариство українських журналістів і письменників (ТУЖіП; 1930 р., Прага), Спілка українських лісівників (1928 р., Подєбради), Товариство українських інженерів (1930 р., Прага), Спілка українських інженерів на Словаччині (1931 р., Братислава), Союз українських журналістів і письменників на чужині (СУЖіП; 1931 р., Прага). Потреба у налагодженні співпраці та постійної комунікації привела до об'єднання частини професійних організацій українських інженерів-емігрантів навколо Союзу організацій інженерів-українців на еміграції (Подєбради). Початком існування названих організацій, як і решти професійних громадських об'єднань, слід уважати реєстрацію їх статутів органами влади Чехословаччини, що давало юридичну підставу для діяльності (фактичною підставою слугували установчі / організаційні з'їзди). Залежність чисельності професійних товариств і спілок від кількості представників кожної з професій визначила нестабільний характер їх особового складу. Основним джерелом для поповнення були випускники українських емігрантських та чеських вищих начальних закладів.

Період існування професійних громадських об'єднань української науково-технічної інтелігенції був різним. Найменше часу діяла Спілка українських лісівників (до 1933 р.). Внаслідок постанов керівництва Протекторату Чехії та Моравії й Гестапо 1939 р. самоліквідувалися СУТСГ, СУЖіП (1939 р.) і Товариство українських інженерів (1939 р.). Найдовше діяли Спілка українських лікарів (1940 р.) та Спілка українських інженерів на Словаччині (1943 р.).

У підрозділі 4.2. *«Діяльність професійних товариств і спілок науково-технічної інтелігенції у Чехословаччині в 20–30-х рр. ХХ ст.»* досліджено активність цих професійних громадських об'єднань в організаційному, допомоговому, науковому та культурно-просвітницькому напрямках.

Організаційна робота мала на меті реалізувати завдання щодо об'єднання українських емігрантів однієї професії, пропагувати їх ідеї у ЧСР та за її межами.

Відзначено практичну користь для членів професійних товариств і спілок – надання їм матеріальної та моральної допомоги. Аналіз допомогової діяльності вказаної категорії емігрантських об'єднань дав підстави стверджувати, що найуспішніше, завдяки підтримці керівництва Чехословаччини, її вдалося реалізувати Спілці українських лікарів та Спілці українських техніків сільського господарства. При Спілці українських інженерів на Словаччині та Товаристві українських інженерів діяли спеціальні благодійні фонди («Допомоговий фонд» і «Фонд ім. І. Горбачевського» відповідно).

В умовах скрутного матеріального становища і законодавчих нововведень чехословацької влади щодо захисту місцевого ринку праці від чужинців, життєво важливою для українських емігрантів стала допомога їхніх професійних громадських об'єднань у працевлаштуванні. Для цього при СУТСГ, Спілці українських інженерів на Словаччині та Союзі організацій інженерів українців на еміграції діяли бюро праці.

Довготривале перебування емігрантів за кордоном часто завершувалося їх смертю, що створювало проблему поховання останніх і зведення надгробного пам'ятника. Для її вирішення професійні організації здійснювали збір коштів на ці потреби («Фонд Пулюя» при Товаристві українських інженерів та акція зі збірки пожертв на пам'ятник В. Леонтовичу, організована СУЖіП).

Встановлено, що важливе місце у діяльності професійних громадських об'єднань науково-технічної інтелігенції займали наукова та культурно-просвітницька робота: 1) організація наукових досліджень та пізнавальних екскурсій для підвищення професійної кваліфікації емігрантів; 2) видання фахової літератури (Спілка українських лікарів – «Український медичний вісник», СУТСГ – «Сільськогосподарський збірник»); 3) популяризація наукових знань у середовищі української еміграції через доповіді та лекції; 4) участь у наукових форумах та з'їздах; 5) організація бібліотек; 6) проведення культурно-масових заходів.

Перебування в еміграції українці розглядали також як можливість відстоювати за кордоном українські національні інтереси. Її формами були протести проти дискримінаційної політики СРСР і Польщі на українських землях, боротьба з антиукраїнськими акціями.

У підрозділі 4.3. *«Зв'язки професійних об'єднань з українськими та іноземними організаціями»* проаналізовано діяльність професійних товариств і спілок щодо налагодження комунікації зі спорідненими та іншими громадськими об'єднаннями.

Для інтенсифікації діяльності професійні об'єднання науково-технічної інтелігенції прагнули ввійти у взаємовигідні відносини зі спорідненими громадськими організаціями: 1) українськими професійними товариствами і спілками в еміграції та на українських етнічних землях; 2) чехословацькими фаховими установами. Контакти з українськими професійними організаціями, незалежно від їх територіальної приналежності, дозволяли проводити обмін фаховою літературою, організовувати спільні заходи вузькопрофільного характеру,

об'єднуватись для колективного ведення наукової та культурно-просвітницької діяльності тощо. Вони також сприяли збереженню зв'язків емігрантів з українськими землями, засвідчили їх користь для українського народу.

Скрутне матеріальне становище та обмежений вплив на середовище української еміграції сприяли налагодженню співпраці з іншими категоріями українських об'єднань. Її реалізація відбувалася такими шляхами: а) листування; б) вступ до складу інших громадських організацій для безпосереднього впливу на їх діяльність; в) організація та участь в культурно-масових заходах української еміграції; г) матеріальна допомога та ін. Результативною була співпраця у проведенні культурно-масових і наукових заходів. Окрім відзначення пам'ятних дат чи вшанування визначних діячів української історії, вона проявлялася в демонструванні українськими емігрантами своєї присутності у Чехословаччині.

Значну увагу професійні об'єднання науково-технічної інтелігенції приділяли налагодженню відносин з чехословацькими та іншими іноземними професійними організаціями. Перш за все, вони сподівалися на допомогу у захисті інтересів українських емігрантів. Водночас, беручи участь у заходах, організованих чехословацькими професійними організаціями, українці переймали їх досвід.

У підрозділі 4.4. *«Культурно-просвітницька діяльність професійно-наукових організацій української еміграції»* досліджено їхню участь у житті української міжвоєнної еміграції в Чехословацькій республіці.

Для продовження за кордоном наукової та культурно-просвітницької роботи українська інтелігенція приступила до створення тут професійно-наукових організацій. За своєю структурою і складом вони були подібними до професійних об'єднань науково-технічної інтелігенції, а завданнями – до наукових установ. Незважаючи на те, що вони виникали за професійною / галузевою ознакою, пріоритетною для них була інтелектуальна творча діяльність, спрямована на здобуття і використання нових знань. Основу більшості професійно-наукових об'єднань склав професорсько-викладацький склад та випускники вищих навчальних закладів, що і визначило їх галузеву спрямованість. Так, у Празі виникали організації гуманітарного профілю, а в Подєбрадах українці акцентували увагу на розвитку технічних наук. Всього у Чехословацькій республіці впродовж 20–30-х рр. ХХ ст. діяло п'ять професійно-наукових організацій: Українське правниче товариство (1923 р., Прага), Українське педагогічне товариство (1930 р., Прага), Українське воєнно-наукове товариство (УВНТ; 1931 р., Прага), Українське аграрне товариство (УАТ; 1929 р., Подєбради) і Товариство українських економістів (ТУЕ; 1923 р., Подєбради).

Основними напрямками діяльності професійно-наукових об'єднань були організаційний, науковий, культурно-просвітницький та громадсько-культурний. Наукова робота відбувалася через підготовку, виголошення доповідей та лекцій на актуальні теми галузевого та загальнонаукового характеру. При цьому у структурі УВНТ організацією наукової діяльності займалася Наукова колегія з воєнно-технічною та воєнною політично-соціологічною секціями.

Видавничою діяльністю кожна з професійно-наукових організацій займалася з різним успіхом. Найбільш вдалою вона була в Українського правничого товариства, якому фінансову підтримку надавала влада Чехословаччини. Решта товариств і спілок державної матеріальної допомоги не отримували і орієнтувалися виключно на власні фінансові ресурси. Пріоритетним був випуск власних друкованих органів (ТУЕ – «Український економіст», УАТ – «Село») та фахової літератури.

Однією з форм культурно-просвітницької роботи була організація та участь у культурно-масових заходах: урочистостях з нагоди пам'ятних дат української історії, святкування ювілеїв і вшанування пам'яті видатних українських діячів тощо.

Період існування переважної більшості професійно-наукових організацій в основному був нетривалим. Зважаючи на відсутність протоколів ліквідаційних комісій, єдино можливим способом для його визначення є крайні дати архівних документів та мемуари членів цих емігрантських об'єднань. Використовуючи їх, приблизною датою ліквідації Товариства українських економістів вважаємо 1932 р. У 1933 р., згідно зі спогадами В. Проходи, припинило свою діяльність Українське аграрне товариство. Цього ж року згорнуло роботу УВНТ, а Українське правниче товариство продовжувало діяти до 1938 р. У жовтні 1939 р., поряд з іншими українськими емігрантськими об'єднаннями, самоліквідувалося Українське педагогічне товариство.

Здійснене відповідно до визначених завдань дисертації дозволило дійти до таких **висновків**, що виносяться на захист:

1. Аналіз історичної літератури дозволив зробити висновок про відсутність в українській і закордонній історіографії комплексного дослідження професійних громадських об'єднань українських емігрантів у Чехословаччині упродовж 1923–1939 рр. Наявні праці присвячені вивченню загальних процесів розвитку української міжвоєнної еміграції у цій державі або окремим аспектам її життєдіяльності. У своїй сукупності вони поділяються на п'ять напрямів, кожен з яких є дотичним до проблематики дослідження. При цьому варто відзначити їх практичну користь для визначення умов та характеру діяльності українських емігрантів у складі професійних об'єднань.

Незважаючи на значний інтерес науковців до української політичної еміграції у Чехословацькій республіці, історія професійних товариств і спілок залишалася поза їх увагою. Виняток становили наукові роботи І. Битюк, М. Бойчака, В. Власенка, Н. Коцур, присвячені діяльності окремих організацій (Спілки українських техніків сільського господарства, Спілки українських лікарів і Спілки українських журналістів і письменників на чужині). Слід також відзначити працю С. Наріжного, в якій подано довідкову інформацію про більшість українських емігрантських об'єднань на території Західної та Центральної Європи.

Основну джерельну базу наукової роботи склали друковані органи професійних громадських об'єднань і неопубліковані архівні матеріали з фондів центральних державних архівних установ України та Національного архіву Чеської республіки. Менш змістовні відомості, які дозволили доповнити та перевірити

отриману інформацію, містили матеріали періодичних видань української еміграції, спогади її діячів, збірники документів і матеріалів. У процесі дослідження застосовано широкий комплекс загальнонаукових (історизму, об'єктивності, системно-структурний та ін.) і спеціальних історичних (генетичний, порівняльний, типологічний, хронологічний та ін.) методів та принципів. Значну увагу також приділено застосуванню методів історичного джерелознавства.

2. Оскільки професійні громадські об'єднання творили українські емігранти, то визначення особливостей і характеру їх діяльності залежало від аналізу загального розвитку української міжвоєнної еміграції у Чехословацькій республіці. Динаміка зміни її чисельності та соціального складу безпосередньо впливала на чисельність професійних товариств і спілок, а політика керівництва Чехословаччини щодо емігрантів визначала умови їхньої життєдіяльності.

Українська еміграція на території Чехословацької республіки з'явилася внаслідок поразки Української революції 1917–1921 рр. Основну масу емігрантів склали військовослужбовці українських збройних формувань (Галицької армії та Дієвої армії УНР). Чехословацька влада проводила серед них своєрідний відбір, прагнучи зосередити в ЧСР окремі категорії емігрантів: студентство, діячів культури і мистецтва, науково-технічну інтелігенцію. Усього на початку 1920-х рр. загальна чисельність української еміграції у Чехословаччині дорівнювала приблизно 20–25 тис., проте до кінця 1930-х рр. вона значно зменшилась і становила від 3 до 5 тис. осіб, з яких близько 1,5–2 тис. – громадяни Чехословаччини. Основними причинами виїзду українців з Чехословацької республіки (зокрема у Польщу, СРСР, Францію, США, Канаду) були негативна соціально-економічна ситуація у цій державі, трансформація внутрішньої та зовнішньої політики її керівництва, «зміновіхвіст».

Значний вплив на спроможність українських емігрантів проводити спільну політику щодо захисту українських національних інтересів, створювати ситуативні та постійні об'єднання для вирішення проблем загальнонаціонального характеру, мав політичний фактор. Зосередження за кордоном представників усіх течій українського національного руху часів Революції 1917–1921 рр. привело до активної конкуренції між ними у боротьбі за вплив на еміграцію, у тому числі на її професійні громадські об'єднання. Певний вплив на скитальців також мала пропаганда більшовицьких емісарів СРСР та представників російської еміграції.

У визначенні політики щодо іноземців ключове значення мали погляди президента Чехословаччини Т. Масарика та його однодумців (Е. Бенеша, В. Гірси та ін.). Завдяки їхній позиції вдалося реалізувати гуманітарний проект підтримки емігрантів з території колишньої Російської імперії, відомий як «Російська акція допомоги». Усього на виконання цієї програми було витрачено понад 500 млн крон, які лягли важким тягарем на державний бюджет. У поєднанні з іншими причинами (зміна внутрішньої та зовнішньої політики, світова економічна криза) це привело до ліквідації «Російської акції допомоги» у другій половині 1920-х рр. і відкрило новий етап у розвитку української еміграції.

Юридичне становище емігрантів протягом 20–30-х рр. ХХ ст. зазнавало змін. Спершу для усіх їх категорій існувала єдина підстава перебування на території Чехословаччини – так звані «прукази». Після січня 1930 р. українців поділили за регіональною ознакою: вихідці з Наддніпрянщини отримували «нансенівські паспорти», а українці з території Галичини і Волині – тимчасові документи на перебування у ЧСР без паспорта.

Світова економічна криза на рубежі 1920–1930-х рр. призвела до протекціоністської соціальної політики керівництва Чехословаччини у сфері трудових відносин. Його законотворча діяльність (закон «Про охорону національного ринку праці» від 13 березня 1928 р. зі змінами 21 травня 1937 р.) дала поштовх зростанню безробіття серед українських емігрантів незалежно від рівня їх освіти та сфери діяльності, що значно ускладнило становище українців і стало каталізатором для прийняття ними чехословацького громадянства.

3. Найвпливовішими з-поміж професійних об'єднань українських емігрантів були Українська селянська спілка та Український всепрофесійний робітничий союз. Вони належали до професійно-станових організацій, інтереси яких поширювались на усю українську еміграцію в Чехословаччині. У період найвищого піднесення до УСС входило 1626 осіб (1924 р.), а до УВРС – 760 осіб (1931 р.). Від решти професійних об'єднань вони відрізнялися наявністю розгалуженої мережі філій (відділів) та об'єднанням українських емігрантів за становим («класовим») походженням і працею у всіх галузях економіки (сільське господарство, промисловість). Основними формами діяльності професійно-станових організацій були: 1) юридична і матеріальна допомога своїм членам; 2) сприяння у працевлаштуванні (через Бюро праці) та виїзді за межі Чехословаччини (через Репатріаційне бюро); 3) організація курсів і шкіл, створення та наповнення бібліотек, видавництво фахової та науково-популярної літератури; 4) громадсько-культурна робота (налагодження зв'язків з іншими громадськими організаціями, захист українських національних інтересів перед іноземцями) та ін.

4. Громадські організації, що об'єднували представників однієї професії / галузі були менш численними, проте кількісно найбільшими (сім товариств та спілок). Від УСС і УВРС вони відрізнялися наявністю освітнього цензу, приймаючи до свого складу в основному висококваліфікованих робітників, інтелігенцію і студентів. Основною метою для професійних товариств та спілок науково-технічної інтелігенції було задоволення юридичних, матеріальних, культурних потреб українських емігрантів, забезпечення їх можливістю фахового удосконалення.

Діяльність професійних організацій науково-технічної інтелігенції проводилась в організаційному, допомоговому (матеріальна підтримка найбільш незахищених категорій емігрантів, допомога у працевлаштуванні), науковому (організація наукових доповідей та лекцій, участь у наукових форумах тощо), видавничому (випуск друкованих органів, фахової літератури), культурно-просвітницькому (організація бібліотек, читалень, культурно-масових заходів) і громадсько-культурному (фінансова підтримка ініціатив споріднених організацій, пропагування та захист українських національних інтересів за кордоном) напрямках.

5. У центрі уваги професійно-наукових товариств і спілок була організація та проведення роботи у науковій та культурно-просвітницькій сферах. Ця особливість якісно відрізняла їх від решти професійних громадських об'єднань, які великого значення надавали саме соціальній допомозі. До основних здобутків професійно-наукових організацій слід віднести сприяння емігрантам у продовженні за кордоном їх наукових пошуків, створенні можливості для ознайомлення широкого кола зацікавлених осіб зі здобутками українських науковців в еміграції, інтеграції української науки в загальноєвропейський простір.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дослідження:

1. Яворський А. Особливості та умови формування організаційної структури українського еміграційного робітництва у Чехословаччині (кінець 1920-х – початок 1930-х рр.). *Галичина*. 2015. Ч. 27. С. 334–338.

2. Яворський А. Політика керівництва Чехословаччини щодо українських емігрантів та їх професійних об'єднань у 20–30-х рр. XX ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. Вип. 46. С. 178–182.

3. Яворський А. Розвиток організаційної структури Української селянської спілки у Чехословаччині в 20–30-х рр. XX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Серія : історія. Вип.1. Ч. 2. С. 108–112.

4. Яворський А. Професійно-наукові організації української еміграції у Чехословаччині в 20–30-х рр. XX ст. *Evropský filozofický a historický diskurz*. Praha: Berostav družstvo, 2016. Svazek 2. 3. Vydání. S. 52–59.

5. Яворський А. Допомога діяльності українських професійних організацій науково-технічної інтелігенції у Чехословаччині в 20–30-х рр. XX ст. *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. 2017. Вип. 120 (5). С. 49–53.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

6. Яворський А. Джерела до вивчення діяльності професійних організацій українських селян і робітників у Чехословаччині у 20–30-х роках XX століття. *Славістична збірка*. Вип. 2 : Збірка статей за матеріалами Других Міжнародних наукових Соханівських читань (м. Київ, 18 листопада 2015 р.) / за редакцією Д. Гордієнка та В. Корнієнка. К., 2016. С. 138–143.

7. Яворський А. Культурно-просвітницька діяльність Української Селянської Спілки в Чехословаччині у 20-30-х рр. XX ст. *Ucraina Magna*. Vol. I: Українська політична еміграція у XX столітті : досвід культурно-спільнотного себепредставлення і самоутвердження в Західному світі. До 130-річчя від дня народження Ольгерда Бочковського / за заг. ред. В. Піскун; упоряд. Д. Гордієнка та І. Каневська. К., 2016. С. 372–378.

8. Яворський А. Діяльність професійних організацій українських інженерів-емігрантів у Чехословаччині в 30-х рр. XX ст. *Глобалізація / європеїзація і*

розвиток національних слов'янських культур : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 24 травня 2016 р.). К., 2016. С. 292–299.

9. Яворський А. Допомогова діяльність Української селянської спілки в Чехословаччині у 20–30-х рр. ХХ ст. *Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної цивілізації : історичні, соціологічні, політологічні аспекти* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 15–16 квітня 2016 р. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 69–72.

АНОТАЦІЯ

Яворський А. А. Професійні громадські об'єднання українських емігрантів у Чехословаччині (1923 – 1939 рр.).– Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. – Львів, 2017.

Комплексно досліджено професійні громадські об'єднання українських емігрантів у Чехословаччині (1923–1939 рр.). З використанням науково-теоретичних методів пізнання проаналізовано появу, умови та динаміку розвитку української еміграції на території Чехословацької республіки, визначено вплив на неї політики чехословацьких органів державної влади.

Основну увагу приділено становленню та діяльності професійних організацій, створених українськими емігрантами для задоволення своїх професійних, національних, культурних, соціально-економічних інтересів в інонаціональному середовищі. Установлено, що їх чисельність від кількості представників кожної професії або галузі діяльності. На основі опублікованих та неопублікованих джерел проаналізовано основні напрями у роботі професійних громадських об'єднань. Значну увагу приділено налагодженню міжорганізаційних контактів, яким заважали амбіційність та політична заангажованість окремих діячів із середовища наддніпрянців і галичан, а також діяльність радянських спецслужб та білої російської еміграції. Незважаючи на негативний вплив політичного фактора, українцям вдалося об'єднати зусилля для захисту не лише професійних, але й національних інтересів за кордоном та ведення проукраїнської інформаційної політики.

Ключові слова: українська міжвоєнна еміграція, професійні громадські об'єднання, професійно-станові організації, професійно-наукові організації.

АННОТАЦИЯ

Яворский А. А. Профессиональные общественные объединения украинских эмигрантов в Чехословакии (1923 – 1939 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук (доктора философии) по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Институт украиноведения им. И. Крип'якевича НАН Украины, Институт народоведения НАН Украины. – Львов, 2017.

В диссертации комплексно исследованы профессиональные общественные объединения украинских эмигрантов в Чехословакии (1923–1939 гг.). С использованием научно-теоретических методов познания проанализированы появление, условия и динамика развития украинской эмиграции на территории Чехословацкой республики, определено влияние на нее политики чехословацких органов государственной власти.

Основное внимание уделено становлению и деятельности профессиональных организаций, созданных украинскими эмигрантами для удовлетворения своих профессиональных, национальных, культурных, социально-экономических интересов в инонациональной среде. Установлено взаимозависимость их численности от количества представителей каждой профессии или области деятельности. На основе опубликованных и неопубликованных источников проанализированы основные направления в работе профессиональных общественных объединений.

Значительное внимание уделено налаживанию межорганизационных контактов, которым мешали амбициозность и политическая ангажированность отдельных деятелей из среды надднепрянцев и галичан, а также деятельность советских спецслужб и белой русской эмиграции. Несмотря на негативное влияние политического фактора, украинцам удалось объединить усилия для защиты не только профессиональных, но и национальных интересов за рубежом и ведения проукраинской информационной политики.

Ключевые слова: украинская междувоенная эмиграция, профессиональные общественные объединения, профессионально-сословные организации, профессионально-научные организации.

SUMMARY

Yavorskyi A. Professional associations of Ukrainian emigrants in Czechoslovakia (1923 – 1939). – Manuscript.

Thesis for the degree of a Candidate of Historical Sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 07.00.02 – World History. – Institute of Ukrainian Studies named after Ivan Kryp'yakevych, Institute of Ethnography of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Lviv, 2017.

The thesis is a comprehensive study of professional public associations of Ukrainian emigrants in Czechoslovakia (1923-1939). Using the scientific and theoretical methods of cognition, the appearance, conditions and dynamics of the development of Ukrainian inter-war emigration on the territory of the Czechoslovak Republic have been analyzed. The influence of the Czechoslovak governmental policy, namely: the «Russian aid action», the legislative activity of the republic leadership regarding the legal status of newcomers and its legislative initiatives to restrict employment opportunities for foreigners has been defined. The dynamics of the number of Ukrainian emigrants and the factors influencing it have been determined. It has been found out that the places of greatest concentration of Ukrainians were Prague and Poděbrady, cultural and educational centers of Ukrainian emigration in the Czechoslovak Republic.

The author for the first time makes an attempt to define the number of Ukrainian emigrant organizations in Prague and the Czechoslovak Republic. The main attention is paid to the formation and activities of professional organizations created by Ukrainian emigrants to meet their professional, national, cultural, socio-economic interests in an international environment. This category includes 15 public associations, divided into three groups: professional organizations of peasants and workers (professional); professional associations of scientific and technical intelligentsia; vocational and scientific organizations.

The dependence of the number of professional associations of scientific and technical intelligentsia upon the presence of representatives of each profession / industry on the territory of Czechoslovakia has been established. The regularity of the emergence of the least numerous professional societies and unions, which consisted of narrow-profile specialists, and the separation among them of the more numerous professional organizations focused on Ukrainian emigration in general, has been proved.

On the basis of published and unpublished sources, the main directions of activities of professional associations (organizational, auxiliary, scientific, publishing, cultural-educational, and public-cultural) have been analyzed. The factors that influenced the effectiveness of these areas (financing, political factor, etc.) have been described. The differences in approaches to determining the priority of activity in each of the groups of professional associations have been revealed. It was determined that professional organizations of scientific and technical intelligentsia focused on professional improvement and protection of socio-economic interests of their members; vocational-scientific – on scientific, cultural and educational work, and professional organizations balanced between satisfaction of professional, socio-economic interests and cultural and educational needs of Ukrainian emigrants. At the same time, the last significant attention was given to protection of class interests of peasants and workers, along with their professional and national rights.

The thesis characterizes forms and methods of assistance (material and legal assistance, promotion of employment and travel outside of Czechoslovakia), scientific (thematic meetings and discussions, participation in scientific forums), cultural and educational activities of professional public associations (organization of courses and schools, creation and replenishment of libraries and readers, conducting thematic excursions and cultural events).

Considerable attention was paid to the establishment of interorganizational contacts, which were interfered by the ambitions and political interdependence of individual figures from the environment of the Dnieper and Galician Ukrainians, as well as the activities of Soviet special forces and White Russian emigration. Despite the negative influence of the political factor, Ukrainians managed to unite efforts to protect not only professional but also national interests abroad and conduct so called pro-Ukrainian information policy.

Key words: Ukrainian inter-war emigration, professional public associations, professional-level organizations, professional-scientific organizations.

Підписано до друку 00.00.2017. Формат 60х84/16. Папір офсетний.

Друк різнографічний. Гарнітура Times New Roman. Авт. арк. 0, 9. Наклад 100.

Видавець та виготівник «Симфонія форте»

76019, м. Івано-Франківськ, вул. Крайківського, 2, тел. (0342) 77-98-92

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців та виготівників видавничої продукції: серія ДК № 3312 від 12.11. 2008 р.